

Scorpiuns – trais spezias pli pitschnas èn er da chasa en il sid da la Svizra

■ **Il**s scorpiuns appartegnan als artropods. Tar quest tschep d'animals tutgan ils insects, ils giomers, ils filiens ed ils millipes. A l'emprima egliada pudes ins attribuir ils scorpiuns als giomers, damai che omaduas gruppas d'animals han forschs. Ma en vardad sa differenzieschan ils scorpiuns areguard il dumber e la funcziun da las extremitads tant dals insects sco er dals giomers e dals millipes.

Entant che tut ils artropods numnads pon ultra da las extremitads avair vi dal segment dal chau antennas pli u main svilupadas, èn quellas sa midadas tar l'ulteriura classa en griflas da missella. Questa classa dals filiens (arachnida) cumpiglia tut ils filiens, ils chariels (inclus ils rai-schens) ed ils scorpiuns.

Caracteristicas

Las 1400 spezias da scorpiuns ch'existan en tut il mund vegnan per ordinari partidas en 13 famiglias. La gronda part dals scorpiuns mesira 3-8 cm. Ils pli pitschens han ina lunghezza da be 9 mm, ils pli gronds dentant da varga 20 cm.

Ils scorpiuns èn s'adattads enorma-main bain a differents spazis da viver. I dat spezias che survivan senza problems periodas da temperaturas da minus 10 grads ed auters che resistan a temperaturas da 50 grads u dapli. Autras spezias èn bunas da surviver dus dis sut l'aua.

In bun agid è senz'ater il skelet exterior dals scorpiuns. Per l'ina è quel movibel e per l'autra porscha el grazia a sia consistenza ina buna protecciun cunter il fraid, la chalur ed ils inimis. Questa construcziun dal corp è sa cumprovada fitg bain: Ils scorpiuns n'èn betg mo l'urden il pli vegl entaifer la classa dals filiens, els tutgan era tar ils animals da terra ils pli vegls ch'existan anc oz. La furma da lur corp n'è strusch sa midada durant ils ultims 400 milliuns onns.

Per animals senza spina dorsala è l'aspectativa da vita dals scorpiuns fitg auta. Els vegnan tranter 2 ed 8 onns vegls, i dat però er spezias che vivan bunamain 20 onns.

Cumparsa

Cua ferma cun vaschia da tissi e guegl, otg chommas, dus mauns da forsch – quai èn curtamain las caracteristicas enconu-schentas dal scorpiun. Il corp è lunghent, ha ina part dal chau cun il pèz ed in venter che daventa vers la fin da la cua adina pli stretg. Quel ha tschintg segments a furma da rintg ch'èn colliads in cun l'auter, ma ch'èn tuttina fitg movibels. L'ultim segment cuntogna ina vaschia da tissi ed in piz stort. Ils mauns en furma da forsch èn magari gronds. Quels dovra il scorpiun per chavar tunnels e per tegnair la preda. Els utensils da la bucca (en furma da pitschnas zangas) èn percenter pitschens.

Las chommas, la bratscha, ils mauns ed era la cua èn surtrats d'organs sensitiv en furma da pelinas spezialas fitg sensibilas. Els servan a la percepziun da differents midadas (temperatura, vent, savur).

Sco sulet animal han ils scorpiuns pelinas en furma d'in petgen sin la vart sut dal venter. Fin oz san ins mo che quellas surpiglian tschertas funcziuns dal palp e ch'ellas reageschan sin stimulaziuns chemicas. Era tar la copulaziun han ellas ina tscherta funcziun.

Gist sur ils pes dals scorpiuns sa chatta in organ sensitiv che sumeglia ina pitschna sfessa. Quest organ reagescha sin squassadas. El registrescha las vibraziuns d'in bau che chamina in mez meter davent dad el. Scorpiuns han fin sis pèra eglis. Ils dus eglis principals èn amez il

Euscorpium alpha – ina da las spezias derasadas en la Svizra dal Sid ed en l'Italia dal Nord.

FOTO: PD

chau; i dat spezias da scorpiuns cun tschintg pèra eglis da la vart. Scorpiuns vesan fitg bain, els èn abels da s'orientar era en il cler da las stailas.

Nutrimint

Tut ils scorpiuns èn animals da rapina. Els maglian insects, auters artropods, reptils giuvens e ruiders, sch'els èn abels d'als mazzar. Per part èn ils scorpiuns cannibals e maglian schizunt ils agens pitschens. Els èn buns da magliar fin 40% da l'agen pais e da far alura gigina durant pliras emnas.

Ils scorpiuns èn activs da notg. Cur ch'i vegn stgir vegnan els or da lur zups sut la crappa, la damaun baud sa retiran els puspè. Uras a la lunga spetgan els sin la preda. Sch'in animal chamina sperasvi, vegn el attatgà cun ina reacziun fitg andetga. Animals pli gronds mazzan els cun ina piztgada da tissi u tschiffan els cun lur forschs.

Il saut durant la notg da nozzas

La gronda part dals scorpiuns maina ina vita solitaria e vegn en contact cun auters scorpiuns be suenter la naschientscha, sin chatscha u durant il temp da paregliazion.

La copulaziun è in ritual cumplitgà tar ils scorpiuns. Il mastgel tschiffa la femna cun sias forschs e la maina cun moviments ritmics sur il terren. Quest saut dura minutas, mintgant pliras uras u schizunt dis. Alura piztga il mastgel ses guegl da tissi en la liadira dal bratsch da forsch, però senza blessar. Probablmain duai quai animar a la copulaziun.

Il mastgel metta sinaquai in pachet da semins sin il terren ch'el ha nettegià bain cun ses petgen. Ussa sa tegna il pèrin fermamain in vi da l'auter cun lur buccas dentadas (sco sch'els sa bitschassan) ed il mastgel tira la dunna exactamain sur il pachet da semins. Cun in reflex tira la dunna il pachet da semins vers la part sut dal venter e maina quel en ses organ sexual.

Reproducziun

Scorpiuns èn animals vivipars. Ils pitschens raivan immediat sin il dies da la mamma e restan là per 5-8 dis. Qua èn els

protegidis d'inimis. Ils pitschens setgents senza lur skelet exterior. La mamma als dat l'umidità ch'els dovran. Suenter l'emprima spelada è il skelet exterior dir ed ils pitschens bandunan il sez aut. Per in tschert temp stattan els anc en cumpagnia da la famiglia, pli tard tschertgan els lur atgna via. Ils scorpiuns partureschan en media 20 fin 40 pitschens.

Inimis

Tar ils inimis natirals dals scorpiuns tutgan differents sorts d'utschels (en spezial tschuettas), luschards, serps, raunas pli grondas e mammals. Plinavant fan bliers scorpiuns chatscha sin auters scorpiuns, tant d'autras spezias sco da l'atgna.

Per sa defender da lur inimis furma la spina da tissi in'arma ordvart effizienta. Il tissi vegn produci en la glonda da tissi che sa chatta en il davos segment dal corp. Per regla sa cumpona quel da duas compo-nentas: ina per mazzar auters artropods che servan sco nutriment, l'autra per sa defender cunter inimis. Il tissi da la gronda part dals scorpiuns n'è betg privlus per vertebrads pli gronds. I dat dentant singulas spezias che possedan in tissi che po er esser per l'uman fitg privlus.

Il scorpiun e l'uman

La preschientscha dal scorpiun sa mussa bunamain en tut las culturas principalas dal temp antic. Trais dis avant ch'il retg da la Persia è vegnì en Mesopotamia, ha el dà il cumond a sia gliעד da mazzar tants scorpiuns sco pussaivel. «Quel che tschiffa ils pli bliers, survegn in premi.» Giats e falcuns vegnivan onurads e ludads sco sontgs, perquai ch'els mazzavan u magliavan quests animals malvis e per part era da tissi.

Ils Egizians dal temp antic han medemamain descrit ils scorpiuns. «Sut mintga crap viva almain in da quests animals.» La dieua egiziana Serket vegniva savens illustrada cun il scorpiun sin il chau u er be sco scorpiun.

Ed er ils Grecs onuravan il scorpiun, perquai ch'el duai avair mazzà il chatschader Orion che vuleva extirpar tut ils animals dal mund. Dapi lura fan ils segns

dal zodiac dal scorpiun (vesaivel durant la stad) e da l'Orion (vesaivel d'enviern) chatscha in sin l'auter al firmament.

Era durant il temp medieval aveva il scorpiun cun sias otg chommas ed il guegl da tissi si'impurtanza. L'eli dals scorpiuns era ina buna medischina cunter autras piztgadas, cunter la pesta, cunter squitschadas ed auters mals.

Scorpiuns en Svizra

En Svizra vivan trais spezias da scorpiuns: l'euscorpium italicum, l'euscorpium alpha e l'euscorpium germanum. Sco che lur nums din già, appartegnan tuts trais al gener euscorpium. Quel cumpiglia 17 spezias che vegnan tuttas quasi be avant en l'Europa.

Tut las spezias d'euscorpium vivan en zonas tempradas fin semiaridas. Sco la gronda part dals scorpiuns prefereschon els habitats crappus u grippus e passentan il di sut crappa u laina morta.

Cur che la temperatura croda sut 10 grads, tschertgan ils scorpiuns indigens zups segirs da schelira. Els èn airis durant ils mais fraids.

Da stad, cura ch'igl è fitg chaud, fan els lungas pausas. Fitg activs èn ils scorpiuns durant il temp da copulaziun e da primavaira, cur ch'els ruschnan fomentads or da lur zups d'enviern per tschertgar nutriment.

Per l'uman furman tut las spezias d'euscorpium nagin privel. L'effect d'in guegl sa lascha cumparegljar cun quel d'in aviel u d'ina vespra.

Percenter è l'existenza dals scorpiuns en Svizra periclitada. Lur abitadis vegnan restrenschiids mintg'onni pli fitg. Mirs natirals cedan a mirs da betun; e nua ch'i crescha guaud da feglia, perdan ils scorpiuns buns lieus chauds.

Perquai ch'els scorpiuns indigens èn fitg stgars, na pon ins er betg sa basar be sin observaziuns en il liber per descriver lur moda da viver, mabain tira a niz supplementarmain datas gudagnadas en ter-raris.

Las trais spezias indigenas

Euscorpium italicum

Il pli grond dals scorpiuns indigens è l'euscorpium italicum. Questa spezia è da cha-

sa dal sidost da la Frantscha sur l'Italia Centrala e dal Nord fin en il Balcan e la Grezia. Plinavant populescha el las rivas da la Mar Naira en la Turchia, la Georgia e la Russia. En Svizra viva l'euscorpium italicum cunzunt en il Tessin, per il solit fin a l'atezza da 500 meters sur mar. En il Grischun al pon ins be observar en la part inferiura dal Mesauc.

L'euscorpium italicum cuntanscha ina lunghezza da 4 fin 5 cm. Els segments da la cua, las forschs ed il dies èn in pau plats.

Sco tut las spezias d'euscorpium sa nutrescha el da las pli differentas sorts d'artropods da tuttas grondezzas (garlogns, grigls, tgrilladas da la notg, filiens e.a.).

Femellas cun pitschens pon ins observar ils mais avust e settember. Er ils rituals da paregliazion han lieu da quel temp. Ins suppona che las femellas partureschian be ina giada l'onn e ch'il temp da purtanza saja 11 fin 11,5 mais.

L'euscorpium italicum preferescha lieus sitgs. El vala sco suondacultura e viva gugent en zonas abitadas (per exempel sper mirs-chasa, en mirs da vignas u en culturas da chastognas).

Euscorpium alpha

Cun ina lunghezza da 3 cm è el in pau pli pitschen che l'euscorpium italicum. En cumparegliazion cun ses parent pli grond èn las forschs, la cua ed il dies in pau radunds. L'euscorpium alpha è per ordinari da color naira.

L'euscorpium alpha è be derasà en il sid da las Alps en Svizra ed en l'Italia. En l'Italia cumpara el en il Piemunt e la Lombardia sco er en il Trentino-Tirol dal Sid. En Svizra è l'euscorpium alpha medemamain da chattar en differentas valladas dal Tessin, però fin a 2000 meters sur mar. En il Grischun han ins chattà quest scorpiun en la Bregaglia ed en il Puschlav. Plinavant al han ins pudì cumprovar en parts dal Vallais.

L'euscorpium alpha abitescha tant en habitats natirals sco er en vischinanza da l'uman. El preferescha lieus ch'èn in pau pli umids che quels da l'euscorpium italicum.

Pli baud valeva l'euscorpium alpha sco sutspezia da l'euscorpium germanum. Pir l'onn 2000 al han ins reconuschì a basa da differenzas geneticas sco atgna spezia.

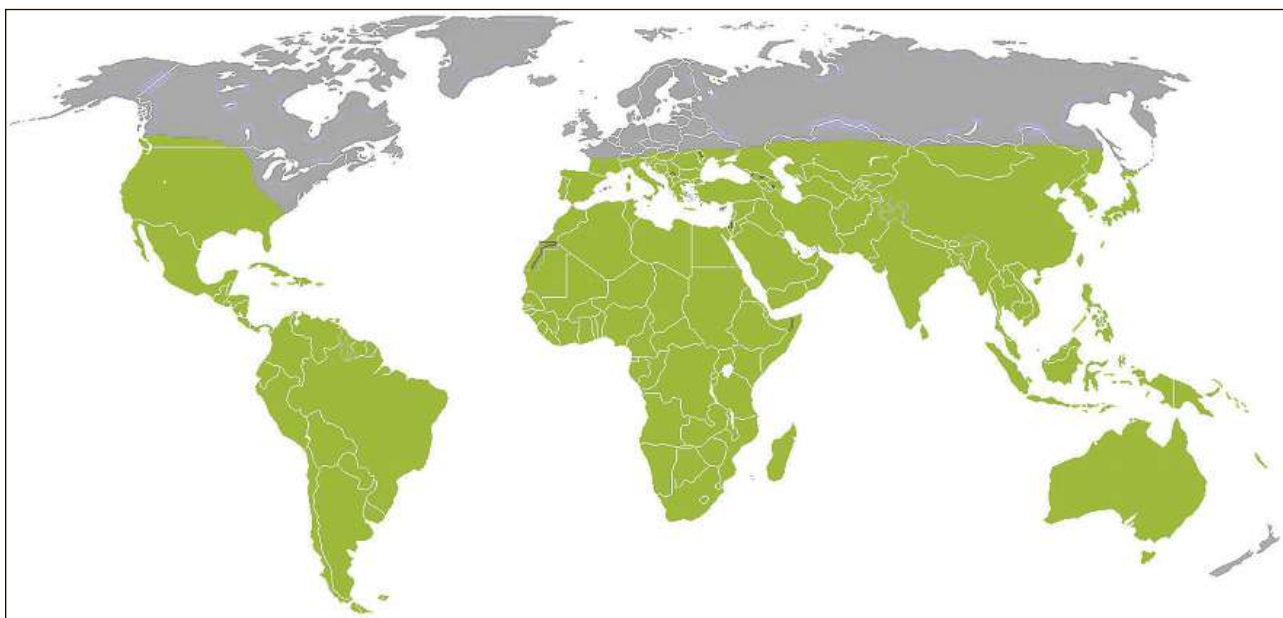
Euscorpium germanum

L'euscorpium germanum è derasà be en l'ost da las Alps. En l'Italia al chatt'ins en l'ost da la regiun Trentino-Tirol dal Sid ed en la regiun Friul-Venezia Giulia; en l'Austria en parts dal Tirol ed a Kärnten ed en la Slovenia en las Alps Giulias. En Svizra è questa spezia da scorpiuns be da chasa en la Val Müstair.

L'euscorpium germanum è da color brin stgira fin naira. Areguard la cumparsa ha el gronda sumeglientscha cun l'euscorpium alpha; areguard la moda da viver sa laschan l'euscorpium germanum e l'euscorpium alpha cumparegljar cun l'euscorpium italicum.

L'euscorpium germanum na viva betg en zonas abitadas, mabain en guauds alpins, prads sitgs e territoris da grava. Sin las spundas dal Piz Terza en la Val Müstair viva l'euscorpium germanum fin a 2250 meters sur mar; quai è il record en l'Europa.

Ensem cun trais ulteriuras spezias vegnan l'euscorpium germanum e l'euscorpium alpha attribuidas a la sutspezia Alpi-scorpium che caracterisescha las popula-zions alpinas dals scorpiuns europeics.

La Svizra sa chatta al confin dal territori da derasaziun dals scorpiuns.

CHARTA: PD

La preschentaziun:
Dossier «Scorpiuns».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=3634
www.chatta.ch